

Περιδιαβάζοντας στην ανατολική εσχατιά της Βυζαντινής αυτοκρατορίας

Με συνοδοιπόρο τον φίλο βυζαντινολόγο Χαράλαμπο Μπακιρτζή, Σύμβουλο του Ιδρύματος Λεβέντη, βρεθήκαμε, στις 18 Ιουλίου στη νοτιοδυτική γωνιά της Τουρκίας, εκεί που συνορεύει με τη Συρία και το Ιράκ, στη λοφώδη περιοχή του Τούρ Αμπδίν (Όρος των προσκυνητών του Θεού) με υψόμετρο 1200 μέτρων. Πετάξαμε από τη Λάρνακα στην Αθήνα, από εκεί με αεροπλάνο των Τουρκικών Αερογραμμών στην Κωνσταντινούπολη, την Άγκυρα, το Ντιγιαρμπάκιρ (‘πρωτεύουσα’ των Κούρδων) για να βρεθούμε, ύστερα από κοπιώδες ταξίδι τριών ωρών με αυτοκίνητο στο Μοναστήρι του Αγίου Γαβριήλ ή Μαρ Γκαμπριέλ, όπως είναι γνωστό στα Αραμαϊκά. Μείναμε εκεί τέσσερις μέρες κάτω από θερμοκρασία που έφθανε καθημερινά στους 43 βαθμούς. Σκοπός της επίσκεψής μας ήταν να εξετάσουμε το αίτημα προς το Ίδρυμα Λεβέντη ομάδας Γάλλων επιστημόνων, που εδρεύει στο Παρίσι (Société d’Etudes Syriaques), για τη συντήρηση των περίφημων εντοιχίων ψηφιδωτών των αρχών του 6^{ου} αιώνα που βρίσκονται στο ιερό της εκκλησίας της μονής και κινδυνεύουν να αποκολληθούν. Μια ομάδα Γάλλων συντηρητών έχει δώσει τις πρώτες βοήθειες στα ψηφιδωτά με χορηγία του Γαλλικού Υπουργείου Εξωτερικών και δύο ανωνύμων χορηγών. Συντονιστής του όλου προγράμματος ο νεαρός Γάλλος ερευνητής Sébastien de Courtois που έγραψε τη διδακτορική διατριβή του για την ιστορία της Μονής του Μάρ Γκαμπριέλ.

Η περιοχή του όρους Τούρ Αμπδίν κατοικείται από χριστιανούς που ήλθαν από τη Συρία τον 7^{ον} αιώνα (630 μ.Χ.) και ανήκουν στη «Συριακή Ορθόδοξη Εκκλησία» που αποσχίσθηκε από τους υπόλοιπους Βυζαντινούς χριστιανούς μετά την Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451 μ.Χ.). Υπήρξε εποχή που η Μονή είχε περί τους 700 μοναχούς. Σήμερα υπάρχουν μόνο τρεις με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Τιμόθεο Σαμουήλ Aktas, ένα σεβάσμιο κληρικό με σπουδές σε Αμερικανικά Πανεπιστήμια, που προσπαθεί να διατηρήσει την ανεξαρτησία της Μονής σε μια περιοχή που οι ισλαμιστές Κούρδοι γίνονται ολοένα πιο επιθετικοί. Τη δεκαετία του 1980 είκοσιπέντε χιλιάδες χριστιανοί αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα χωριά τους και μετανάστευσαν σε διάφορα μέρη του κόσμου,

στην Ευρώπη, την Αμερική, την Αυστραλία. Σήμερα έχουν απομείνει μόνο τριανταπέντε χιλιάδες. Περιδιαβάζοντας την περιοχή βλέπει κανείς τα ερειπωμένα χωριά, ερειπωμένες εκκλησίες ανάμεσα σε νεόκτιστα τζαμιά, σε μια προσπάθεια των ισλαμιστών Κούρδων να εξαλείψουν τον χριστιανικό πληθυσμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το χωριό Χαμπούς όπου έμεινε μόνο μια Χριστιανή γριά που κρατά τα κλειδιά της εκκλησίας του Αγ. Συμεώνος. Περιμένει τη θεώρηση του διαβατηρίου της για να πάει στις Βρυξέλλες, όπου έχει μεταναστεύσει η υπόλοιπη οικογένειά της.

Στο Μοναστήρι Μάρ Γκαμπριέλ συρρέουν κατά τους καλοκαιρινούς μήνες πολλοί Χριστιανοί μετανάστες που έφυγαν από τα γύρω χωριά είτε προσκυνητές είτε για να φέρουν τα παιδιά τους στην μονή να μάθουν την Αραμαϊκή γλώσσα και να μνηθούν στη διδασκαλία της Συριακής θρησκείας. Συναντήσαμε μικρά παιδιά των 8-10 ετών που μιλούσαν τα Αραμαϊκά αλλά και τη γλώσσα της νέας τους πατρίδας: Γαλλικά, Σουηδικά, Ολλανδικά, Αγγλικά. Στον όρθρο και στον εσπερινό έψαλλαν με βαθειά κατάνυξη τους Αραμαϊκούς ύμνους. Στα σχολεία του κράτους απαγορεύεται η διδασκαλία της Αραμαϊκής γλώσσας. Έμεινε μόνο η δυνατότητα του 'κρυφού σχολείου' της Εκκλησίας.

Μετά την πρωινή λειτουργία και ύστερα από το δείπνο συζητούσαμε με τον Αρχιεπίσκοπο για τα προβλήματα της Μονής, την ιστορία του ποιμνίου του, τις αγωνίες και τις ελπίδες του. Μας έδειξε με πολλή περηφάνια τις φωτογραφίες του με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίο που επισκέφθηκε τη Μονή το 2004. Ο ίδιος επισκέφθηκε το Άγιον Όρος και διατηρεί στενές σχέσεις με τους αρχηγούς των Χριστιανικών Εκκλησιών και κυρίως με τον Συριακό Πατριάρχη που έχει την έδρα του στη Δαμασκό.

Στο ιερό της εκκλησίας θαυμάσαμε τα εντοίχια ψηφιδωτά που κοσμούν την εκκλησία που ιδρύθηκε από τον Αυτοκράτορα του Βυζαντίου Αναστάσιο το 512. Το γεγονός ότι δεν απεικονίζουν ανθρώπινες μορφές αλλά φυτικά και άλλα άψυχα μοτίβα τα διέσωσε από την καταστροφική μανία των εικονοκλαστών. Ο βυζαντινολόγος Χαράλαμπος Μπακιρτζής μας αναλύει με γνώση και ενθουσιασμό τη μεγάλη καλλιτεχνική και ιστορική του σημασία. Ο Γάλλος συντηρητής μας περιγράφει τα μέτρα που έλαβε για να μην αποκολληθούν και μας δείχνει με υπερηφάνεια το αποτέλεσμα της έως τώρα εργασίας του.

Εγκαταλείψαμε τη Μονή για το ταξίδι της επιστροφής το πρωί της 21^{ης} Ιουλίου,

την ώρα που οι καμπάνες της εκκλησίας καλούσαν τους μοναχούς και τους προσκυνητές του Μαρ Γκαμπριέλ για την πρωινή προσευχή. Διασχίζοντας τους κατάφυτους με δρύες λόφους του Τούρ Αμπδίν, ακολουθώντας για μεγάλο μέρος της διαδρομής τον ποταμό Τίγρη, αντικρίζοντας τις πολύβουες πόλεις Μιντυάτ, Μαρντίν και Ντιγιάρμπακιρ, διερωτήθηκα συχνά που ακριβώς βρέθηκα για τρεις μέρες. Σ' ένα κόσμο που δεν χαρακτηρίζεται με τα γνωστά σημερινά σύνορα αλλά μια περιοχή αρχαία με σύνορα ποταμούς και όρη, με χαρακτηριστικά άλλης εποχής που θυμίζει Συρία, Μεσοποταμία αλλά και Βυζάντιο. Αναλογίστηκα το σκοπό της επίσκεψής μας σ' αυτό τον απόμερο κόσμο που είναι γεμάτος από ιστορικές μνήμες. Δεν μου διέφευγε όμως και η σκέψη πως δύο Έλληνες διέσχισαν τεράστιες αποστάσεις για να αντικρύσουν μνήμες Βυζαντινές. Δεν μπορέσαμε να λησμονήσουμε τις πολύ πρόσφατες μνήμες ανάμεσα σε δύο χώρες που βρέθηκαν αντιμέτωπες τόσο συχνά στην ιστορία τους από την εποχή των Μυκηναίων και των Χετταίων, από τον 14^ο αι. π. Χ. έως σήμερα: στον χάρτη της Μεσογείου, στο περιοδικό της αεροπορικής εταιρείας 'Ανατολού' που βρήκαμε στο κάθισμά μας στο αεροπλάνο από την Άγκυρα στο Ντιγιάρμπακιρ, κάποιος ταξιδιώτης είχε προσπαθήσει με μανία να εξαφανίσει την Κύπρο διαγράφοντάς την επανειλημμένα με μολυβιές σαν ανεπιθύμητη ύπαρξη. Μια άλλη σελίδα του περιοδικού ήταν αφιερωμένη στις σχέσεις Αιγαίου και Ανατολής, που όσο και αν προσπαθήσουμε να αγνοήσουμε, κάποιος πάντα θα μας τις υπενθυμίζει. Άμποτε να έλθει σύντομα η μέρα που η ιστορία θα διδάσκει φιλία αντί να διαιωνίζει εχθρότητες. Τις σκέψεις αυτές μοιράστηκαν μαζί μας μερικοί φωτισμένοι ακαδημαϊκοί συνάδελφοι που συναντήσαμε στην Πόλη.

Στην Κωνσταντινούπολη υποβάλαμε τα σέβη μας στον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο, μια μορφή που συνοψίζει το μεγαλείο αλλά και την τραγική μοίρα του Ελληνισμού. Μας μίλησε με πολύ θαυμασμό για το έργο του Ιδρύματος Λεβέντη και τις μεγάλες του ευεργεσίες για τον Ελληνισμό και την Ορθοδοξία. Μας μίλησε για τη συγκίνησή του που τον Δεκαπενταύγουστο θα λειτουργήσει στην εκκλησία της Παναγίας του Σουμελά στην Τραπεζούντα, γιατί θα είναι ο πρώτος Οικουμενικός Πατριάρχης που θα το πράξει ύστερα από 90 χρόνια.

Δεν είναι εύκολο να είσαι Έλληνας επισκέπτης της Μικρασίας όπου άλλοτε μεγαλούργησε αλλά και ταπεινώθηκε ο Ελληνισμός. Διανύσαμε νοερά αιώνες

ιστορίας, αντικρίσαμε τα θαυμαστά έργα της άλλοτε Ελληνικής παρουσίας στην Ανατολική εσχατιά του Βυζαντινού κράτους, αφουγκραστήκαμε την κραυγή και την οίμωγή των ανθρώπων που φυλάουν σήμερα τις ‘άκρες’, όπως άλλοτε οι Ακρίτες, και αναλογιστήκαμε ποιά μοίρα άραγε καλεί σήμερα το Ίδρυμα Λεβέντη να διασώσει τις μνήμες του Ελληνικού παρελθόντος στη μακρινή Ανατολή.

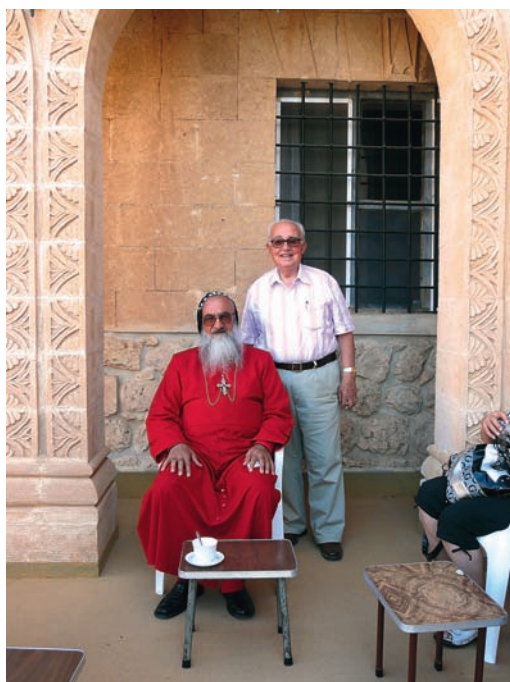
«Ο Φιλελεύθερος», 1 Αυγούστου 2010

Η εκκλησία της Μονής Αγίου Γαβριήλ.

Η τράπεζα της Μονής Αγίου Γαβριήλ.

Με τον αρχιεπίσκοπο Τιμόθεος
Σαμουήλ Ακτσάς.

Λεπτομέρεια
του εντοίχιου
ψηφιδωτού
των αρχών
του 6^{ου} αιώνα
στο ιερό
βήμα της
εκκλησίας.

Το δάπεδο
του ιερού
βήματος της
εκκλησίας.

*Τουραμπδίν, το «Όρος των υπηρετών του Θεού»
στη Νοτιοανατολική Τουρκία*

Στο προηγούμενο σημείωμά μας, που δημοσιεύθηκε στον «Φιλελεύθερο» της 1^{ης} Αυγούστου, αναφερθήκαμε στο Συριακό μοναστήρι του Μαρ Γκαμπριέλ με τα περίφημα εντοίχια ψηφιδωτά του 6^{ου} αιώνα. Το μοναστήρι αποτελεί το πνευματικό κέντρο του χριστιανισμού σ' αυτή την απόμερη περιοχή της Ανατολής. Με πείσμα αλλά και θυσίες λίγοι άνθρωποι διατηρούν θρησκευτικές παραδόσεις αιώνων, μέσα στις πιο αντίξοες συνθήκες. Διατηρούν με περηφάνεια και διδάσκουν την αραμαϊκή γλώσσα, την γλώσσα που μιλούσε ο Χριστός, και προσπαθούν να συντηρήσουν κειμήλια που μαρτυρούν τη δόξα του Βυζαντίου πέραν από τον Ευφράτη ποταμό.

Ενώ στο μοναστήρι του Μάρ Γκαμπριέλ αναπέμπονται ακόμη ύμνοι και προσευχές στον θεό των Χριστιανών σ' άλλα μέρη της περιοχής του Όρους Τουραμπδίν η χριστιανική ζωή έχει σιγήσει ή βρίσκεται φιμωμένη. Για δύο μέρες εγκαταλείπαμε από το πρωί τη γαλήνη του μοναστηριού για να περιδιαβάσουμε διάφορα χωριά, όπου άλλοτε κυριαρχούσε ο χριστιανικός πληθυσμός.

Το χωριό *Nisibis/Nusaybin* βρίσκεται στο νοτιότατο άκρο του Τουραμπδίν, λίγα μέτρα από τα σύνορα με τη Συρία. Ήτο άλλοτε σημαντικό χριστιανικό κέντρο με δικό του αρχιεπίσκοπο. Από τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου ονομάσθη Αντιόχεια της Μυγδονίας. Με την καθιέρωση του Χριστιανισμού ιδρύθηκαν θεολογική, ιατρική και φιλοσοφική σχολή. Εδώ γεννήθηκε και σπούδασε και ο μεγάλος Σύρος υμνογράφος του 4^{ου} αι. Εφραίμ. Επισκεφθήκαμε την εκκλησία του χωριού όπου, είναι θαμμένος σε κρύπτη ο άγιος Ιάκωβος, επίσκοπος της πόλεως στα χρόνια της Συνόδου της Νικαίας (325) και διδάσκαλος του Εφραίμ. Ήταν άλλοτε περικαλλές χριστιανικό μνημείο που κτίστηκε το 359, την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου, με περίτεχνο σκαλιστό διάκοσμο σε θυρώματα και κοσμήτες, που θυμίζουν την καλύτερη παράδοση της Ύστερης Ρωμαϊκής και της Παλαιοχριστιανικής περιόδου. Ο βυζαντινολόγος Χαράλαμπος Μπακιρτζής φρονεί

ότι το οικοδόμημα ήτο αρχικά βαπτιστήριο. Δίπλα ανασκάπτονται ερείπια μεγάλου κτιρίου που ήτο ίσως το παλάτι του αρχιεπισκόπου.

Ζεύγος νεαρών χριστιανών κατοικούν στον άνω όροφο που κτίστηκε αργότερα και δίδει στην εκκλησία μορφή πύργου. Αυτοί φυλάσσουν και το μνημείο που ανήκει στη Συριακή Εκκλησία. Τους βρήκαμε αναστατωμένους γιατί λίγες μέρες πριν Κούρδοι ισλαμιστές έγραψαν με μπογιά στους εξωτερικούς τοίχους της εκκλησίας ισλαμικά συνθήματα. Ποιός θα προστατεύσει τα δικαιώματά τους;

Στο χωριό *Hah*, γνωστό και σαν Anitli, που στα Αραμαϊκά σημαίνει «γεμάτο μνημεία», βρίσκεται ο μεγαλοπρεπής τρίκογχος ναός της Παναγίας, κτίσμα του 6^{ου} αιώνα, που σύμφωνα με την παράδοση ιδρύθηκε από τον Βαλτάζαρ, ένα από τους τρεις Μάγους που φεύγοντας από τη Βηθλεέμ ονειρεύθη στη θέση αυτή τη Θεοτόκο και έκτισε προς τιμήν της τον περικαλλή ναόν. Η ίδια μεγαλοπρέπεια και τα ίδια περίτεχνα έργα λιθοξόων, όπως και στη Nisibis, εσωτερικά και εξωτερικά κοσμούν το τετράπλευρο τύμπανο του τρούλλου. Δίπλα στην εκκλησία βρίσκεται το χριστιανικό νεκροταφείο με σταυρούς που κρύβονται από την πυκνή βλάστηση. Φυλάκιο με την τουρκική σημαία δηλώνει πως πιο πέρα βρίσκεται η επικίνδυνη ζώνη των ανταρτών του PKK.

Το χωριό *Záz*, είναι σήμερα εγκαταλελειμένο. Οι κάτοικοι του διώχθηκαν από τους Κούρδους τη δεκαετία του 1980. Απομένει μόνον ένας καλόγερος και μια καλόγρια που φυλάσσουν το μοναστήρι του Αγίου Δημητρίου, κτίσμα φρουριακού χαρακτήρα του 7^{ου} ή 8^{ου} αιώνα. Κάθονται στην είσοδο του περιβόλου της μονής. Μας καλούν να μοιραστούμε το τσάϊ τους και μας διηγούνται την ιστορία της εκκλησίας και τη σημερινή τους τραγωδία. Ο συνοδοιπόρος μας Sébastien de Courtois μεταφράζει. Μή έχοντας ποίμνιο ο ασπρόμαλης καλόγερος περιέρχεται τους αγρούς καί μαζεύει πέτρες με περίεργα σχήματα. Τις φυλάγει σε προθήκη με κλειδωνιά, με διάθεση θαυμασμού για τα έργα της φύσης, τα έργα του θεού. Στα κράσπεδα του χωριού Κούρδοι ισλαμιστές έχουν ήδη εγκατασταθεί σε μερικά σπίτια. Πόσο θα αντέξει ακόμη ο γηραιός μοναχός; Τι θα γίνει η εκκλησία όταν εγκαταλείψει και αυτός τα εγκόσμια;

Διασχίζουμε το κατάξηρο τοπίο ανάμεσα σε κοπάδια αιγοπροβάτων και

αγελάδων, με λίγα μπουστάνια και αμπελώνες, και φθάνουμε στο χωριό *Salah*. Στην άκρη του χωριού βρίσκεται η μονή του Αγίου Ιακώβου, κτίσμα του 6^{ου} - 7^{ου} αιώνα. Τα εντοιχισμένα *spolia* θυρώματα υποδηλούν την ύπαρξη αρχαιότερου κτίσματος. Ζωροαστρικού ναού του Ηρακλή; Βορείως της εκκλησίας σώζονται ερείπια διόροφου κοσμικού κτιρίου που ίσως ανήκουν σε πατριαρχικό οίκο. Οι χριστιανοί του χωριού είναι σήμερα μειονότητα, οι πλείστοι μετανάστευσαν στην Ευρώπη και την Αμερική.

Τελευταίος μας σταθμός είναι το χωριό Habsus, όπου υπάρχει η δίκλιτη εκκλησία του Αγίου Συμεώνος των Ελαιών, κτίσμα του 7^{ου} αι. Ο άγιος, που κοιμήθη το 734, έλαβε το όνομα «των Ελαιών», γιατί σύμφωνα με την παράδοση φύτευσε 12,000 ελαιόδενδρα στην πεδιάδα του Τουραμπδίν και τροφοδοτούσε με λάδι όλα τα μοναστήρια και τις εκκλησίες της περιοχής. Από μακριά διακρίνεται το καμπαναριό της εκκλησίας αλλά και ο μιναρές νεοσύστατου μουσουλμανικού τεμένους που κτίστηκε πρόσφατα από Κούρδους ισλαμιστές. Εκεί λειτουργεί και οικοτροφείο-διδασκαλείο για παιδιά μουσουλμάνων από τη γύρω περιοχή. Η μόνη χριστιανή που έχει απομείνει στο χωριό κρατά και τα κλειδιά της εκκλησίας. Μας περιγράφει τη μοίρα της χριστιανικής κοινότητας που μετανάστευσε στην Ευρώπη. Ο σύζυγός της βρίσκεται στις Βρυξέλλες και η ίδια περιμένει θεώρηση του διαβατηρίου της για να τον συναντήσει. Ποιός θα φυλάγει μετά την εκκλησία; Πού θα αφήσει το κλειδί;

Δίπλα στο χωριό Habsus, σε ύψωμα, βρίσκεται το μοναστήρι και η εκκλησία του Αγίου Λαζάρου, κτίσμα του 7^{ου} - 8^{ου} αιώνα. Ερειπωμένο σήμερα και εγκαταλελειμένο. Συχνά το επισκέπτονται θησαυροθήρες που σκάβουν και εντός και εκτός του μοναστηριού για να βρουν κρυμμένους θησαυρούς. Η επέκταση των λαθρανασκαφών ασφαλώς θα έχει ως αποτέλεσμα την κατάρρευση τοίχων της μονής. Στο μέσον της αυλής σώζεται κτιστή «κολώνα», στην κορυφή της οποίας λέγεται ότι ασκήτευσε ως στυλίτης για πολλά χρόνια ο μοναχός Δανήλ.

Οι εκκλησίες που επισκεφθήκαμε είναι μερικές μόνον από τις πάμπολλες διάσπαρτες στους λόφους και στις πεδιάδες της νοτιοανατολικής Τουρκίας, εκεί που συνορεύει με την Συρία και το Ιράκ. Μάρτυρες μιας άλλοτε

ζωντανής παρουσίας του Βυζαντίου και του Χριστιανισμού που σήμερα συρρικνώνεται και εξαφανίζεται δραματικά. Η αδυσώπητη μοίρα είναι γνωστή. Δεν θά' πρεπε να γίνει μια προσπάθεια μελέτης και καταγραφής των αρχιτεκτονικών λειψάνων των μοναστηριών και των εκκλησιών προτού εξαφανιστούν τελείως; Ποιό Ελληνικό Ίδρυμα ή Πανεπιστήμιο θα αναλάβει αυτή την πρωτοβουλία; Κάτι τέτοιο πρέπει να γίνει τώρα, διότι σε δέκα-είκοσι χρόνια θά' ναι πια αργά.

«Ο Φιλελεύθερος», 7 Αυγούστου 2010

Λεπτομέρεια θυρώματος από το 'βαπτιστήριο' – εκκλησία του Αγίου Ιακώβου στη Nisibis.

Ο τρούλος της εκκλησίας της Θεοτόκου στο Hah.

Η πρόσοψη της εκκλησίας του Αγίου Ιακώβου στο Salah.

Μοναχός-συλλέκτης στη μονή Αγίου Δημητρίου.

Η αυλή της ερειπωμένης μονής του Αγίου Λαζάρου κοντά στο χωριό Habsus. Στο μέσο της αυλής η κτιστή κολώνα.